Locuire simbolică şi în_locuiri identitare în mediul urban românesc

Gabriela BOANGIU

Numeroşi cercetători din mediul ştiinţific românesc au abordat problema fundamentului epistemologic şi metodologic al etnologiei urbane[1]. Astfel, s-a subliniat necesitatea operării unei distincţii între „etnologie în oraş" / „etnologie a unui oraş" şi „etnologie a oraşului". În cazul „etnologiei în oraş", mediul urban va fi analizat mai ales din perspectiva „ipostazelor sale de continuitate, de supravieţuiri şi metamorfoze ale lumii tradiţionale"[2], „trecerea de la cultura tradiţională la cea cosmopolită, statutul acesteia într-o societate complexă cum este cea urbană, degradarea, reinventarea tradiţiilor, urmărind să se pună în evidenţă unicitatea unui oraş"[3]. Pe de altă parte, „etnologia oraşului" „îşi propune să descopere oraşul în unitatea şi specificitatea sa, ca un obiect etnologic". Etnologia oraşului, deşi îşi dispută obiectul de studiu cu sociologia urbană, se diferenţiază de aceasta prin „valorizarea diferenţierii"[4], „etnologia este o ştiinţă a diferenţierii, care-şi orientează opţiunea spre particular (...) scopul etnologiei constă în a analiza şi interpreta deosebirile"[5]. Etnologia oraşului nu consideră, aşadar, oraşul drept „produs" al urbanizării, desprins de un context socio-cultural specific (critică adusă „sociologiei oraşului" sau mai degrabă „sociologiei urbanizării"), introducând în ecuaţia analizelor şi interpretărilor sale şi „voinţele de personalizare şi distanţare, mai mult sau mai puţin divergente" ale indivizilor care locuiesc în mediul urban[6].

Mediul urban este un spaţiu asociat uneori cu anonimatul, cu individualizarea, cu anomia. Sarcina etnologului în faţa provocării lansate de un obiect de studiu atât de complex, este destul de dificilă, acesta confruntându-se adesea cu pericolul manipulării unor constructe mult prea abstracte, cu riscul de a se îndepărta de realitatea socială studiată.

Studiul de faţă îşi propune să coreleze problematica identităţii culturale cu aspectele societăţii de consum ce caracterizează mediul urban. Se va analiza astfel, caracteristicile consumului de obiecte de artă populară românească în urban şi implicaţiile sale asupra configurării spaţiului identitar urban.

În lucrarea *Zeii de asfalt. Antropologie a urbanului*, N. Panea propunea o analiză a urbanului printr-o raportare a comunităţii faţă de „spaţiu în pluralitatea sa",

---

[1] H. Culea, Nicoleta Coatu, *Etnologia oraşului – consideraţii etnosociologice (un program de cercetare etnologică a urbanului)* I, în REF, tom 36, nr. 5-6, 1991, p. 207-239; Nicolae Panea, *Zeii de asfalt. Antropologie a urbanului*, Craiova, Editura Cartea Românească, 2001; Vintilă Mihăilescu, Viorica Nicolau, Mircea Gheorghiu, Costel Olaru, *Blocul, între loc şi locuire. Teme şi probleme de etnologie urbană*, în „Revista de cercetări sociale", nr.1, Bucureşti, 1994.

[2] Vintilă Mihăilescu, Viorica Nicolau, Mircea Gheorghiu, Costel Olaru, *op. cit.*, p. 71.

[3] Nicolae Panea, *op. cit.*, p.12.

[4] Vintilă Mihăilescu, Viorica Nicolau, Mircea Gheorghiu, Costel Olaru, *op. cit.*, p. 181-205.

[5] H. Culea, Nicoleata Coatu, *op. cit.*, p. 221.

[6] Vintilă Mihăilescu, Viorica Nicolau, Mircea Gheorghiu, Costel Olaru, *op. cit.*, p. 72.

BDD-V2419 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:45 UTC)

identificând un spațiu „*identitar* (strategiile de utilizare a spațiului – teritorializarea, legitimarea – în vederea construirii unei identități colective), din care emerge o *semantică a legitimării*, altul *relațional* (semantizarea spațiului în raport cu anumite tipuri de relații; public, domestic, funerar, ludic sau capacitatea relațiilor sociale de a marca spații concrete), din care emerge o *semantică a decosmicizării* şi un altul *textual* (spațiul în care individualul se împlineşte ca atare prin alegerea şi aplicarea de către fiecare individ a unor strategii coerente, manifestate artistic), din care emerge o *semantică a adaptării* "[7].

Într-o secțiune a lucrării menționate mai sus, este analizată problematica legitimării simbolice a unei imagini identitare a oraşului, mediată de organizarea unor evenimente adresate publicului larg – festival / festivitate, cu un studiu detaliat asupra paradei grupurilor de căluşari din Craiova. Această „presiune" simbolică exercitată dinspre exterior către interior, dinspre autoritatea locală înspre identitatea colectivă ridică o nouă problematică cea a „implicării în sărbătoare". Or, în mediul urban feed-back-ul unei astfel de implicări este destul de dificil de sesizat. Totuşi, organizarea festivalului – aspectele sale ritualice, preocuparea pentru utilizarea unui cod simbolic, (re)activarea unui ataşament presupus deja existent față de anumite elemente locale, evidențiază existența cel puțin a unor repere identitare colective, ce se doresc a fi actualizate.

Locuirea în urban ridică, implicit, problema particularităților configurării identității socio-culturale. În ceea ce priveşte spațiul locuibil cotidian, specific mediului urban, acesta devine un spațiu identitar, dar nu sub presiunea simbolică exterioară, ci dimpotrivă, tocmai pentru a contracara uniformizarea impusă de construcția arhitecturală predominantă în mediul urban – blocul. Voi încerca să trasez câteva repere necesare unui studiu mult mai aprofundat, dedicat configurării spațiului cotidian locuibil ca spațiu identitar, particularizat de prezența unor obiecte de artă populară, analizându-se modul în care „sunt trăite obiectele"[8], raportarea valorică față de acestea, comportamentul specific modului de achiziționare etc.

Înainte de a aprofunda această problematică sunt necesare anumite precizări referitoare atât la conceptul de identitate, cât şi la cel de tradiție. Conceptul de identitate a suscitat numeroase definiri, redefiniri, dar şi critici. Deşi spațiul expunerii nu permite o expunere mai detaliată a etapelor-reper ale istoriei conceptului de identitate, subliniez, totuşi, faptul că „identitatea" este înțeleasă în studiul de față drept o „manifestare relațională"[9], depăşindu-se alternativele obiectivism/subiectivism. Identitatea nu este un „dat" imuabil, ci ea „se construieşte şi reconstruieşte constant în cadrul schimburilor sociale"[10]. Se acordă astfel o pondere importantă situației relaționale şi actorului, care conferă semnificație, identificarea situându-se, aşadar, la acelaşi nivel cu diferențierea.

[7] Nicolae Panea, *op.cit.*, p. 220-221.
[8] Jean Baudrillard, *Sistemul obiectelor*, Cluj, Editura Echinox, 1996, p. 6.
[9] Frederik Barth, *Les groupes ethniques et leurs frontières* (trad. în limba franceză) în Ph. Poutignant şi J. Streiff-fenart, *Théories de l'ethnicité*, PUF, colecția „Le sociologue", Paris, 1995, p. 203-249 *apud* Denis Cuche, *Noțiunea de cultură în ştiințele sociale*, Iaşi, Editura Institutul European, 2003.
[10] Denis Cuche, *op.cit.*, p. 127; Géraud, Lesservoisier, Pottier, *Noțiuni-cheie ale etnologiei. Analize şi texte*, Iaşi, Editura Polirom, 2001.

BDD-V2419 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:45 UTC)

Vintilă Mihăilescu articulează conceptul de tradiţie în strânsă legătură cu teoria „locului controlului" (*locus of control*), elaborată de Rotter în 1966[11]. Teoria privind *locus of control* susţine că există, pe de o parte indivizi care consideră că sursa controlului este externă, independentă de fiinţa lor, desemnând în acest sens fie norocul, destinul sau persoane investite cu putere (*external locus of control*), în timp ce, pe de altă parte, există indivizi care indică drept sursa controlului propria persoană, eul propriu (*internal locus of control*). De asemenea, acest lucru este valabil şi pentru colectivităţi sau categorii de populaţie[12]. Pornind de la această teorie, binecunoscutul antropolog român evidenţiază două modalităţi de interpretare a lumii: una „cosmocentrică" (control extern) – caracterizată printr-o „raţionalitate retrospectivă de ordin sacru", şi una „antropocentrică" (control intern), căreia îi este specifică „raţionalitatea prospectivă de ordin profan". Pornind de la aceste premise, autorul subliniază distincţia dintre „obicei" – specific societăţilor cu o „viziune cosmocentrică" (de fapt, societăţi cutumiare, care valorizează pozitiv practicile repetitive, în care nimic nou nu poate apărea) şi „tradiţie" – care este interpretată mai degrabă drept o „construcţie intelectuală", ce vizează „conservarea modelelor culturale împărtăşite", legitimate de trecut însă „prezentificate". „Reinventarea tradiţiei" are în vedere recuperarea în prezent a unui trecut semnificativ, valorizat pozitiv, o „patrimonializare" a acestuia. Astfel, „a împărtăşi un patrimoniu definitoriu şi comun, înseamnă să-ţi construieşti o identitate după imaginea propriului patrimoniu, să fii acest patrimoniu. Iar mijloacele de care dispunem sunt tradiţiile, adică acele comportamente de conservare în sine şi pentru sine ale patrimoniului comun (...); te eliberezi de trecut... cu condiţia să îl conservi. Atât timp cât regula jocului vrea ca cel care câştigă să fie cel care acumulează mai multe bogăţii patrimoniale, tradiţiile sunt exact mijlocul pentru a face acest lucru: ele sunt depozitarea acestei bogăţii de sine"[13].

Revenind la problematica valorizării obiectelor de artă populară românească în urban, mai exact a rolului lor în amenajarea spaţiului locuit, este evidentă tendinţa de „patrimonializare" a acestora în ideea configurării unui spaţiu identitar ca spaţiu simbolic. Astfel, obiecte provenind din zone etnografice diferite, prin plasarea lor laolaltă, în încercarea de a se amenaja un spaţiu identitar coerent, depăşesc comunităţile de proveniență, înscriindu-se in sfera mai larga a unei „comunităţi imaginate" a românilor[14]. Irving Gofman, în binecunoscuta sa lucrare *Viaţa cotidiană ca spectacol*, analizează aspectele esenţiale ale interacţiunilor faţă-în-faţă, identificând drept „faţă" (*front*) „acel aspect din performarea individului, care funcţionează, de regulă, într-un mod general şi fix, pentru a defini situaţia în ochii celor care observă performarea. Faţa este echipamentul expresiv standardizat, angajat intenţionat sau nu de individ în timpul peformării"[15]. Printre „părţile standard ale feţei", Goffman menţionează şi „cadrul"

[11] Julian B. Rotter, *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement*, în „Psychological Monographs", vol. 80 (609) *apud* Vintilă Mihăilescu, *op. cit.*, p. 184.

[12] Lee Ross, Richard E. Nisbett, *The person and the situation. Perspectives of social psychology*, New York, McGraw-Hill Publishing Company, 1991 *apud* Mihăilescu, V., *op. cit.*, p. 184.

[13] Vintilă Mihăilescu, *Dificila deconstrucţie a sarmalei. Discurs despre tradiţie*, în „Cercetarea antropologică în România. Privire istorică şi etnografică" (coord. Cristina Papa, Giovanni Pizza, Filippo M. Zerilli), Cluj, Editura Clusium, 2004, p.194-195.

[14] Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso, London, 1983 *apud* Vintilă Mihailescu, *op. cit.*, p. 191.

[15] Erving Goffman, *Viaţa cotidiană ca spectacol*, Bucureşti, Editura Comunicare.ro, 2003, p. 50.

BDD-V2419 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:45 UTC)

(*setting*) „incluzând mobilă, decorațiunile, amplasarea fizică şi alte obiecte de fundal care furnizează tabloul general, ca şi suporții de scenă necesari pentru desfăşurarea acțiunii umane”[16]. Este evident faptul că spațiul locuibil reprezintă adesea „cadrul” ce susține performarea individului. Reunind „echipamente-semnal”, în cazul nostru obiecte de artă populară, spațiul locuibil dobândeşte o încărcătură simbolic-identitară, jucând un rol important în prezentarea sinelui, pe parcursul interacțiunilor față-în-față.

Apare, de asemenea, problematica autenticului corelată cu cea a achiziționării unor obiecte de artă populară care să „recupereze” obiectul de odinioara, „certificatul său de autenticitate” fiind determinat de anumiți subiecți de respectarea unor tehnici tradiționale de producere a respectivelor obiecte.

Baudrillard afirma: „involuția spre origini e, evident, o regresiune spre mamă: cu cât obiectele sunt mai vechi, cu atât ne apropie de o eră anterioară; (...) exigența de autenticitate se traduce printr-o obsesie a certitudinii (...); fascinația obiectului artizanal vine din faptul că a trecut prin mâna cuiva, a cărui muncă e înscrisă încă în el: fascinație a lucrului creat (şi care, din acest motiv, e unic, deoarece clipa creării este ireversibilă”[17].

Dincolo de contaminare psihanalitică a textului lui Baudrillard, se reconfirmă acea recuperare a unui trecut semnificativ prin intermediul unei proveniențe autentice.

Achiziționarea obiectelor de artă populară, care se bucură de o reală vechime, este specifică multor colecționari, însă nu ei sunt subiecții direcți ai cercetării noastre; la ei se poate vorbi deja de o „specializare”, în sensul unei valorizări pozitive a „istoriei” obiectului „supraviețuitor”, a măiestriei tehnice, a irepetabilității sale.

Individul, însă, care achiziționează obiectele de artă populară, mai ales din perspectiva dorinței de a *personaliza* spațiul locuibil, este puțin interesat de perspectiva acumulării în vederea întemeierii unei colecții. „Autenticitatea” pentru el se traduce prin achiziționarea unui obiect care să respecte, cel puțin în limita posibilităților lumii moderne, procesul de producție originar. „Trecutul revine în circuitul consumului”[18], însă, în acest caz, fără necesitatea recuperării obiectului „supraviețuitor”, ci doar a imaginii sale asemănătoare. Această „reinventare a tradiției” în sfera culturii materiale poate fi corelată cu un proces de „auto-identificare”, de recuperare a unor însemne identitare şi, în acelaşi timp, de diferențiere față de *noile* produse „tradiționale”, prezente uneori în târgurile meşterilor populari, produse catalogate drept „kitsch”, „de prost gust”, „groteşti”. Având în vedere faptul că identitatea şi diferențierea se găsesc la acelaşi nivel, rezultând în cadrul unor situații relaționale, studierea unui mecanism de configurare a identității implică, de asemenea, studierea procesului de diferențiere, de departajare.

Numeroşi cercetători români subliniază importanța desprinderii de perspectiva unilaterală ce valorizează ceea ce este considerat „vechi şi suficient de bine conservat, (...) obiectul unei pietăți recuperatoare”[19], ignorând fapte socio-culturale neconcordante cu principiile estetice, axiologice considerate valide în prezent, plasându-le sub eticheta „kitsch-ului” sau a non-valorii. Etnologul trebuie să răspundă provocărilor schimbărilor

[16] *Ibidem.*
[17] Jean Baudrillard, *op. cit.*, p. 51-52.
[18] *Ibidem*, p. 56.
[19] Vintilă Mihailescu, *op. cit*, p. 203-205.

BDD-V2419 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:45 UTC)

sociale actuale, să-şi consolideze principiile epistemologice şi metodologice, dar şi deontologice, necesare studierii acestora[20].

Problema mai amplă a „prezentării" identitare în vederea unei valorizări pozitive a tradițiilor-patrimonializate (capitalizate simbolic) din partea celuilalt, comportă aspecte particulare în condițiile schimbărilor sociale ale ultimelor două decenii.

Logement simbolique et remplacements identitaires dans le milieu urbain roumain

Concernant le problème de la valorification des objets d'art populaire roumain, en special, leur rôle dans l'aménagement de l'espace logeable, il est evident la tendence de leur «patrimonialisation» en vue de configurer une espace identitaire. Ainsi, des objets qui proviennent de régions ethnografiques differants, depassent leur origine et se rejoignent dans une espace identitaire, personnalisée, pour offrir les fondements d'une „communauté imaginaire", en utilisant l'expression consacré par Anderson.

[20] Sabina Ispas, *Some Considerations of The Ethical Issues in Folkloristics Today*, în „Oltenia. Studii şi comunicări. Etnografie", vol. IX, Craiova, 1999, p. 114-120; Vintilă Mihăilescu, *op.cit.*, p. 203-205.

BDD-V2419 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:45 UTC)